

X 291825

ELTE BTK
Egyetemes Önkormányzat
Könyvtár

Az Eiffel-torony árnyékában

Majoros István 70 éves

ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék
Budapest 2019

X 291825

A kötet megjelenését támogatta
a MAGYAR LAJOS ALAPÍTVÁNY

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001308560

**HELYBEN
OLVASHATÓ**

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
2.

Főszerkesztő: *Búr Gábor*
Szerkesztők: *Pál István – Székely Gábor*

ISBN 978-963-489-167-3

A címlapon Marc Chagall: Az Eiffel-torony jegyesei

© Szerkesztők, szerzők

Minden jog fenntartva

X 291825

TARTALOM

Köszöntő	9
TABULA GRATULATIONIS	11
ABLONCZY BALÁZS Az alezredes (The Lieutenant-colonel)	15
ANDREIDES GÁBOR A faszizmus és a szicíliai maffia	26
BALOGH ANDRÁS A nemzeti és nemzeti kisebbségi kérdések Mianmarban	43
BARANYI TAMÁS PÉTER Dél-amerikai Belgium?	55
BARTA RÓBERT Politikai viszonyok és háborús diplomácia a Nagy Háború negyedik évében ...	77
BEBESI GYÖRGY Vitte gróf és az orosz autokrácia kényszerű metamorfózisa	98
BENE KRISZTIÁN Egy ismeretlen második világháborús hadszíntér	117
BIERNACZKY SZILÁRD Maszk és lélek a hagyományos afrikai közösségekben	134
BODOR MÁRIA Az Orosz Birodalom Dél-Itáliát érintő politikája a bécsi kongresszuson (1814–1815)	147

BOLGÁR DÁNIEL Ortodox és status quo zsidók egy kisvárosi gimnáziumban (Orthodox and Status Quo Jewish High School Students in a Town in Hungary)	158
BÚR GÁBOR Rendszerváltás Dél-Afrikában	175
CSUNDERLIK PÉTER „Grál hattyú, tárd ki szárnyaid!” – Hazafias „trashköltészet” az 1916-os Háborús antológiában	190
FERWAGNER PÉTER ÁKOS A „szíriai párt” Franciaországban a Nagy Háború előestéjén és első éveiben ...	203
FISCHER FERENC A császári Németország katonai együttműködése az I. világháború előtt Chilével, Ecuadorral és Kolumbiával	216
GARADNAI ZOLTÁN Miterrand és Gorbacsov. Egy különös barátság története	239
GERŐ ANDRÁS Magyar esszencialitás – Kései gyászbeszéd Tisza Istvánról.....	256
HÁDA BÉLA India és az afganisztáni válság (India and the crisis in Afghanistan)	269
HAHNER PÉTER Lenin kedvenc regénye.....	288
HORVÁTH ZSOLT Folyó feszültség a száraz Délkelet-Ázsiában: A Mekong	298
IZSÁK LAJOS A felvidéki magyarság jogfosztásának kezdetei (1944–1945)	317
J. NAGY LÁSZLÓ A magyar - líbiai kapcsolatok (1969-1989)	331
JUHÁSZ BALÁZS Magyar kommunisták Olaszországban – az olasz és a magyar hatóságok célkeresztjében	341

JUHÁSZ JÓZSEF

Az etikus külpolitika szép új világa? (The Brave New World of Ethical Foreign Policy?)..... 357

KICSINDI EDINA

Az Osztrák–Magyar Monarchia és az afrikai gyarmatosítás: gyarmatosítás és nagyhatalmi politika a magyar nyelvű sajtóban a 19. második felében (The Austro-Hungarian Empire and the Colonialism in Africa: Colonialism and Power Policy in Hungarian Newspapers in the Second Half of the 19th Century) 370

KOLONTÁRI ATTILA

A paktum szürke robotosa: Georgij Alekszandrovics Asztahov 391

LIGETI DÁVID

From South Tyrol to Galicia: The Fate of Austro-Hungarian Chief of Staff Franz Conrad von Hötzendorf in Mid-1916 414

M. MADARÁSZ ANITA

A brit propagandapolitika a hidegháborúban. A kezdetek..... 424

MAJDÁN JÁNOS

Vasút az Ipoly völgyében 442

MARSAI VIKTOR

Egy marharablás és következményei Kelet-Afrikában 459

MÁTAY MÓNIKA

Egy világotatózó vázlatos portréja: Reményi Ferenc 467

PÁL ISTVÁN

A londoni kiküldetés 477

PRITZ PÁL

Bárdossy László és Bajcsy-Zsilinszky Endre 500

RAMACHANDRA BYRAPPA

Tango or Tangle: let us leave Southernization to India 513

RING ÉVA

Józef Piłsudski, aki visszahelyezte Lengyelországot Európa térképére 539

SIPOS BALÁZS

A vizsgálati egységek a történetírásban: egyén és csoport 560

SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR	
A gyarmat, mint politikai és társadalmi kísérletek laboratóriuma	579
SZATMÁRI PÉTER	
Az osztrák legitimisták az önálló Ausztria védelmében	591
SZÉKELY GÁBOR	
Anthony Eden találkozások Hitlerrel és Sztálinnal	614
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT	
Az I. Portugál Köztársaság politikai elitjének értelmiségi karaktere	629
SZÍVÓS ERIKA	
Egy városi tér hősei: az egyéni emlékezettől a kollektív mítoszokig	648
V. MOLNÁR LÁSZLÓ	
II. Katalin belpolitikájának első kudarca	668
VARGA BOGLÁRKA	
Miért emelkedik ki a Zöld-foki-szigetek az afrikai országok közül?	685
VARGA ZSUZSANNA	
Egy minisztériumalapító miniszter portréja: Dimény Imre	700
VILÁGI DÁVID	
Mpande kaSenzangakhona uralmának első 15 esztendeje	715
VONYÓ JÓZSEF	
Imrédy Béla memoranduma egy politikai szisztéma kialakítására a német megszállás után	739

FERWAGNER PÉTER ÁKOS¹

A „SZÍRIAI PÁRT” FRANCIAORSZÁGBAN A NAGY HÁBORÚ ELŐESTÉJÉN ÉS ELSŐ ÉVEIBEN²

Az első világháborút megelőzően a jelentősebb európai nagyhatalmak mindegyike megfogalmazta a maga közel-keleti érdekeit. Ezek az érdekek a térség több pontján ütköztek egymással (Perzsiában a briteké és az oroszoké, Anatóliában és a Boszporusznál a németeké és az antanté, Mezopotámiában a németeké és a briteké stb.). „Nagy-Szíria” területén hagyományosan a franciák voltak különösen érdekeltek, de rajtuk kívül a britek, a németek és az oroszok is megfogalmaztak bizonyos igényeket. Nagy-Britannia arab politikája például jelentős mértékben a legszélesebb értelemben vett földrajzi Szíriára vonatkozó francia igényekbe ütközött.³ Holott 1914 előtt nem a gyarmati terjeszkedés képezte a párizsi kormány és a közvélemény elsődleges célját. Nagyon erősek voltak ugyanakkor azok a nyomásgyakorló csoportok, melyek folyamatos

¹ Ferwagner Péter Ákos PhD, egyetemi docens, SZTE Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék.

² A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

³ A szakirodalomban a „földrajzi Szíria”, „természetes Szíria” vagy „Nagy-Szíria” kifejezésekkel szokás jelölni a Termékeny Félhold azon darabját, mely a mai Szíriát, Libanont, Izraelt, a palesztin területeket és Jordániát foglalja magában.

kampányt folytattak az 1870-es megaláztatás revánsának tekintett gyarmati expanzió érdekében. Az 1883 júliusában létrejött Francia Szövetség, az 1889-ben megalakult Gyarmati Iskola, az 1890-ben megszervezett Francia-Afrika Bizottsága, az 1892-ben a képviselőház tagjaiból összeállított „gyarmati párt”, vagy éppen a következő évben létrehozott Gyarmati Unió erős nyomást gyakorolt a kormányokra és folyamatosan agitált. „Be kell bizonyítanunk Európának, hogy még mindig létezőnk” – hangoztatta Eugène Étienne oráni képviselő, akit előszeretettel neveztek „a kolonialisták Notre Dame-jának”.⁴ Étienne azok közé a gyarmati, leginkább észak-afrikai képviselők közé tartozott, akik ezeknek a csoportoknak a gerincét képezték.⁵ Közéjük sorolható az 1895-ben megalapított Egyiptomi Bizottság főtitkára, Henri Pensa, illetve rövid ideig a gyarmatügyi miniszteri tisztséget betöltő Gabriel Hanoteaux is, akik az egyiptomi francia pozíciók helyreállítását szorgalmazták.⁶ Azt lehet tehát mondani, hogy a századfordulón Franciaországban az imperializmus inkább a nacionalizmus, semmint a kapitalizmus „legfelsőbb foka” volt.

Mindazonáltal 1914 előtt a „gyarmati párt” még csak üzletembereket, újságírókat, egyetemi oktatókat, képviselőket vagy szenátorokat tömörítő, specializálódott, aktivista csoportcskák informális koalíciója volt. Francia-Afrika Bizottsága és a Marokkói Bizottság mellett 1901 óta működött az elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozó Francia-Ázsia Bizottsága, valamint 1912 óta a főleg vallási ügyekkel törődő Keleti Francia Érdekek Védelmének Bizottsága. A FÁB energikus elnöke, Robert de Caix de Saint-Aymour sokat tett azért, hogy a gyarmati párt eredendően afrikai orientációja kelet, s főleg Szíria felé forduljon. A két bizottság 1913 júniusában egyesült, de 1912-ben a KFÉVB még megkongatta a vészharangot: Nagy-Britanniának szándékai vannak Szíriát illetően! Brit tisztviselők talán nem töltik rendszeresen a szabadságukat a libanoni hegyvidéken azzal az álnok indokkal, hogy élvezni akarják a hegyek nyári fris-

⁴ Christopher M. Andrew – Alexander Sydney Kanya-Forstner: *French Overseas. The Great War and the Climax of French Imperial Expansion, 1914–1924*. Stanford University Press, Stanford, 1981. 24–25.

⁵ Jacques Binoche-Guedra: Le rôle des élus de l'Algérie et des colonies au Parlement sous la Troisième République (1871-1940). *Revue française d'histoire d'outre-mer*, 75. évf. (1988), 280. sz. 309–346.

⁶ C. M. Andrew – Peter Grupp – A. Sydney Kanya-Forstner: Le mouvement colonial français et ses principales personnalités (1890-1914). *Revue française d'histoire d'outre-mer*, 62. évf. (1975), 229. sz. 640–673.; C. M. Andrew – A. S. Kanya-Forstner: Gabriel Hanoteaux, The Colonial Party and the Fashoda Strategy. *Journal of Imperial and Commonwealth History*, 3. évf. (1974), 1. sz. 55–104.

sességét? Az egyiptomi sajtó talán nem indított szabályos támadóhadjáratot a keleti francia gyarmati törekvések ellen? Egy brit olajcég 1912-ben talán nem kezdett olajkutatásokba a Jarmúk folyó völgyében?⁷ Ennek kapcsán érdemes emlékeztetni arra, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében a nagyhatalmi kapcsolatokat régóta terhelték az ellentétes érdekek. A London és Párizs közötti közel-keleti vagy levantei versenyfutást ugyan csupán „szurka-piszkálásnak” tekinthetjük ahhoz képest, hogy másokkal súlyosabb ellentéteik voltak (Franciaországnak Németországgal, Nagy-Britanniának Oroszországgal), de azért ez a „csipkelődés” időnként a háború szélére sodorta a két tengeri nagyhatalmat (1839–1840: Egyiptom; 1898: fasodai incidens). Jellemző, hogy amikor 1904-ben a növekvő német veszély miatt úgy döntöttek, hogy rendezik az ellentéteiket, éppen az egyiptomi és a marokkói érdekeiket határolták el egymástól elsődlegesen.

Az 1910-es évek elején a francia politikai elit és a kormánykörök tagjai közül egyre többen vélekedtek úgy, hogy Franciaországnak el kell köteleznie magát a Közel-Keleten, a figyelem a térség iránt folyamatosan nőtt. Ezért nem meglepő az, hogy a francia „gyarmati párt” hívei 1912-ben Raymond Poincaré miniszterelnököt személyesen figyelmeztették a britek levantei „mesterkedéseire”. Poincaré magyarázatot is kért Sir Edward Greytől. Csak az angol külügyminisztertől kapott megnyugtató válasz után jelenthette ki a kormányfő a Szenátus előtt 1912 decemberében, hogy Nagy-Britanniának nincsen „sem cselekvési szándéka, sem tervei, sem semmilyen politikai aspirációja [Szíriában]”. Majd a külpolitikai programját ismertetve hozzátette: „Mi magunk nagyon elkötelezettek vagyunk Ázsiában az Oszmán Birodalom területi integritásának fenntartása iránt, de nem feledkezünk meg egyetlen ottani hagyományunkról sem, nem tagadjuk meg az ott kivívott szimpátiáinkat, s nem hagyjuk, hogy ottani érdekeink függőben maradjanak.”⁸ Ez a beszéd hatalmas jelentőségű a tekintetben, hogy Franciaország Oszmán Birodalommal szembeni politikájának fordulópontját jelenti, továbbá a szíriai kérdés hivatalos felvetését. Azt tehát, hogy miképpen alakuljon ennek a térségnek a sorsa a birodalom esetleges felbomlása esetén. Párizs erősen tartott attól, hogy egy ilyen

⁷ Dr. Arthur Ruppin: *Syrien als Wirtschaftsgebiet*. Benjamin Harz, Berlin – Wien, 1920. 366.

⁸ Raymond Poincaré: *Au service de la France. Neuf années de souvenirs. Tome II. Les Balkans en feu*. Plon, Paris, 1926. 412.

fejlemény bekövetkezése esetén a neki jutó „zsákmány” messze elmarad majd akár a briteknek, akár a németeknek jutó szerzeményektől.

Az egyeztetések folyamatosan zajlottak. 1912 novemberében sikerült olyan megállapodást kötni Londonnal, melynek értelmében a britek vállalták, hogy konfliktus esetén flottájukat visszavonják a kelet-mediterrán vizekről, s hagyják, hogy ott a francia haditengerészet cselekedjen.⁹ Ugyanebbe a vonulatba illeszkedik az az 1914-es levélváltás, melyben London biztosította francia partnerét arról, hogy tiszteletben tartja Franciaország vasútépítési monopóliumát Szíriában, cserébe Párizs elismerte a brit érdekek elsőbbségét a Perzsa-öbölben (közvetlenül az 1914. októberi török hadba lépés előtt ezt még Konstantinápoly is megerősítette). Ez a szíriai brit „érdektelenség” azonban nem jelentette bármiféle levantei francia érdekszféra konkrét elismerését. Grey a londoni német nagykövetnek 1913 elején világosan kijelentette, „megjegyeztem Cambonnak [a londoni francia nagykövetnek – FPÁ], hogy amit Szíriáról mondtam, az nem vonja maga után a *status quo* felborítását, amelyet fenn kívánunk tartani”.¹⁰

Visszatérve a franciák gyarmati törekvéseire: a közel-keleti igényeiket már jóval a britek előtt világosan deklarálták. Ezek némelyikének az eredete a meszsi múltba nyúlt vissza, például a keresztes hadjáratok korába, amikor frank lovagok királyságokat és örgrófságokat hoztak létre Palesztinában, Szíriában, Kis-Ázsiában és Cipruson. Az oszmánokkal a 16. században megkötött kapitulációs szerződések még szorosabbra fűzték a Franciaországot a Közel-Kelettel összefűző szálakat, ezek a kereskedelmi és jogi természetű megállapodások ugyanis a keleti francia anyagi befolyás alapjait jelentették. A kapitulációk a klasszikus gyarmatosítás korszakának kezdetén, a 19. században nem csupán kedvező gazdasági, hanem előnyös diplomáciai pozíciót is biztosítottak Franciaország számára a törökök birodalmában. Igaz, ez a befolyás fokozatosan halványodni kezdett, ahogy a Földközi-tenger térségében a britek mind jobban megvetették a lábukat. A muszlimok szemében a francia presztízs sokat veszített a nagyságából az angolok egyiptomi okkupációja (1882) és a fasodai incidens (1898) nyomán. Erre válaszul a franciák fokozták kulturális és gazda-

⁹ Az egyezményt 1913 februárjában a vezérkarok közötti megállapodás egészítette ki. Vincent Cloarec: *La France et la question de Syrie (1914-1918)*. CNRS, Paris, 2010. 36.

¹⁰ G. P. Gooch – Harold Temperley (szerk.): *British Documents on the Origins of the War 1898–1914. Vol. IX, The Balkan Wars. Part 2. The League and Turkey*. Johnson Reprint Company, London, 1934. 444.

sági tevékenységüket a Levantében, s 1880 után vallásos rendjeik iskolák, kolégiumok, menhelyek, árvaházak stb. sokaságát hozták létre Szíriában, Libanonban, Kilikiában és az 1890-es években már Anatóliában is. Eredményesen, hiszen a francia fenntartású kórházakban 1914 előtt évente 300 ezer beteg fordult meg. Jóllehet Franciaországban a III. Köztársaság a századfordulón éppen antiklerikális politikát folytatott, Léon Gambetta, a neves republikánus politikus, 1881–1882-ben miniszterelnök kijelentette, „az antiklerikalizmus nem exportcikk”,¹¹ ami azt jelentette, hogy a francia imperializmus az Európán kívüli világban, így a Közel-Keleten is, felhasználta az egyházakat és a különféle szerzetesrendeket a befolyása terjesztésére, miközben odahaza korlátozta a közéleti szerepvállalásukat. Ezt a folyamatot a royalista képviselőnek és írónak, Maurice Barrèsnek az 1914 májusában és júniusában tett levantei utazása során egy Libanonban dolgozó francia marista térítő szerzetes így írta le:

„1903 májusában elűztek bennünket Varennes-sur-Allier-ből, amely központi vidéki rendházunk volt. Számos novíciusnak és teológus tanoncnak kellett visszatérnie a családjához. A legbátrabb negyven azonban követett minket Keletre. Pedagógiai képzésük már itt fejeződött be, s olyan iskolákban kerültek alkalmazásra, amelyeket az igényekre válaszolva mi nyitottunk meg.”¹²

Vincent Cloarec francia történész kimutatta, hogy a 20. század elején a „levantei Franciaország” a francia imperializmus új formájának kibontakozását jelentette, melynek meghatározó eleme, sőt motorja az anyaországban zajló szekularizáció és elvilágiasítás volt.¹³ A „levantei Franciaország” neologizmus a századfordulón óriási hatást gyakorolt és nagy népszerűsége miatt szert egy katolikus író és republikánus képviselő, Étienne Lamy cikkei és könyve nyomán, aki arra buzdította olvasóit, hogy támogassák a „keresztény Franciaország” közel-keleti tevékenységét a szultán tétova pániszlám törekvéseivel szemben.¹⁴

¹¹ Albert Guérard: *France. A Modern History*. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1969. 353.

¹² Maurice Barrès: *Une enquête aux pays du Levant*. Éditions Manucius, Houilles, 2005. 47–48.

¹³ Vincent Cloarec: *La France du Levant ou la spécificité impériale française au début du XXe siècle*. *Revue française d'histoire d'outre-mer*, 83. évf. (1996), 313. sz. 3–32.

¹⁴ Étienne Lamy: *La France du Levant*. Plon-Nourrit et Co, Paris, 1900.

A keresztény kongregációk tevékenységénél is nagyobbak voltak azonban Franciaország közel-keleti gazdasági érdekeltségei. Nem túlzás, a missziós és a gazdasági térhódítás lendülete látványos módon egybeesett: ahová a gazdasági és pénzügyi befektetések eljutottak, ott rövid időn belül a hittérítő rendek intézményei is megjelentek. Már 1895-ben 22 francia társaság volt jelen az Oszmán Birodalom területén, melyek tőkekihelyezései folyamatosan gyarapodtak. Az első világháború kirobbanásakor mintegy 200 millió frankot tett ki a befektetett összeg nagysága,¹⁵ melynek egynegyed része a szíriai selyemiparba irányult. A tőkét francia bankházak adták össze, a megtermelt nyersszövetet pedig a lyoni textilüzemek dolgozták föl. Ennek jelentőségéről csak annyit, hogy az egész szíriai export egyharmadát a selyemkivitel keretében Lyon szívtá föl!¹⁶ A francia tőke ezenkívül megjelent a dohányiparban, a közszolgáltatásokban, a kikötőfejlesztésekben stb. A messze legjelentősebb területnek viszont a vasútépítés számított, mely önmagában 100 milliós tételt jelentett.¹⁷ A francia tőkések (*Régie Générale des Chemins de fer, Société de Chemin de fer Ottoman de Jaffa à Jerusalem*) kezében mintegy 750 km-nyi vasút koncentráldott Szíriában (Aleppó–Homsz–Tripoli, Bejrút–Raják, Jeruzsálem–Jaffa).¹⁸ Nem véletlenül írta azt 1914 októberében, csupán néhány nappal az Oszmán Birodalom hadviselő féllé válása előtt a bejrúti francia főkonzul, François Georges-Picot, hogy „politikai és erkölcsi szempontból Franciaország Szíriában a nagyhatalmak által irigyelt pozíciót birtokol”.¹⁹ Barrès pedig Jean Jaurès-zel polemizálva kijelentette: „Keleten mi képviseljük a spiritualitást, az igazságot, az ideál kategóriáját. Anglia ott befolyásos, Németország pedig mindenható, de a lelkeket mi birtokoljuk.”²⁰ Ezzel szemben Picot meglátása szerint „kereskedelmi szempontból a helyzet korántsem olyan ragyogó”. Való igaz, a tőkebefektetésekhez képest kevésbé voltak erősek a franciák szíriai kereskedelmi pozíciói, mivel a

¹⁵ Georges Hardy – Robert de Caix – Henri Déherain: *Histoire des colonies françaises et de l'expansion de la France dans le monde*. III. Plon, Paris, 1931. 486.

¹⁶ Dominique Chevallier: *Lyon et la Syrie en 1919. Les bases d'une intervention*. *Revue historique*, 224. köt. (1960. október–december) 275–320.

¹⁷ R. de Gontaut-Biron: *Comment la France s'est installée en Syrie (1918-1919)*. Plon, Paris, 1922. 8–9.

¹⁸ Ruppin: *Syrien als Wirtschaftsgebiet*. i. m. 398–404.; Nagib Sadaka: *La question syrienne pendant la guerre de 1914*. Larose, Paris, 1941. 44.

¹⁹ Jukka Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*. The Athlone Press, London, 1969. 5–6.

²⁰ Barrès: *Une enquête aux pays du Levant*. i. m. 309.

háború előtt az export és az import tekintetében Nagy-Britannia, Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia is megelőzte őket. Mindez törekennyé tette a franciák levantei dominanciáját, hiszen például Németország nem volt hajlandó elismerni Párizs privilegizált pozícióját Észak-Szíriában és Palesztinában, azt legfeljebb a középső területeken és Libanonban fogadta el.²¹ Talán éppen ezért vélekedhetett úgy Maurice Bompard konstantinápolyi francia nagykövet, hogy a közel-keleti keresztények feletti francia vallási protektorátus felett eljárt az idő, „a modern imperializmus eszközének pedig a gazdasági és pénzügyi taktikáknak kellene lenniük”.²²

Mindez azonban cseppet sem csökkentette a francia igényeket, amit az is mutat, hogy Párizs megpróbálta ellenőrzése alá vonni a levantei arab nemzeti mozgalmat. Kapóra jött számára az a tény, hogy a tripolitániai és a balkáni háborúk (1911–1912) nyomán az Oszmán Birodalom jelentős területeket veszített, felsejlett a teljes feldarabolódásának veszélye, mire válaszul közel-keleti arab értelmiségiek decentralizációs reformköveteléseket fogalmaztak meg (helyi autonómia, döntési jog a lokális költségvetésről, külföldi tanácsadók felügyeljk a reformok végrehajtását stb.). Poincaré 1912. decemberi nyilatkozata után a francia kormány, mely tartott attól, hogy a birodalom esetleges szétesésével a térségbeli érdekei sérülnek, igyekezett kapcsolatokat építeni a szíriai arab nacionalistákkal. Próbált „jótévő” nagyhatalomnak mutatkozni a muszlimok és a keresztények szemében, mely „védi a szabadságjogokat”. Lehetővé tette, hogy a nacionalisták 1913 júniusában megtartsák első kongresszusukat Párizsban,²³ melynek a vitáit mérsékelt irányba igyekezett terelni. Csak óvatos formában támogatta a nacionalisták követeléseit, mivel kímélni akarta az ifjútörökökkel fenntartott kapcsolatait, amelyeket fontosabbnak ítélt. Ennek eredményeképpen a vezető körök kettős, egymással ellentétes politikát folytattak: egyfelől kifejezték Franciaország ragaszkodását az Oszmán Birodalom területi integritásához, másfelől igyekeztek felkészülni annak feldarabolására.²⁴

²¹ Pierre Guillen: Les questions coloniales dans les relations franco-allemandes à la veille de la Première Guerre mondiale. *Revue historique*, 503. sz., 1972. július–szeptember. 87–106.

²² Catherine Nicault: The End of the French Religious Protectorate in Jerusalem (1918-1924). *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem*, 4. sz. 1999. 7–24.

²³ Charles Debbas: Le Congrès Arabe-Syrien. *Correspondance d'Orient*, 6. évf., 115. sz., 1913. július 1. 13–16.; J. Nagy László: *A Mediterráneum a XX. században*. JATEPress, Szeged, 1996. 40–41.

²⁴ Ennek a politikának kiváló elemzését nyújtja Kaïs Ezzerelli: *Diplomatie occidentale et dissidence arabe. La France coloniale et le mouvement arabiste en Syrie ottomane (1912-1914)*. Dar al-Wa-sla, Tunis, 2014.

A világháború kirobbanása azonban új helyzetet teremtett. 1914 őszén Párizsban erőteljes sajtókampány indult az Oszmán Birodalom ázsiai tartományainak felosztása érdekében.²⁵ Novemberben a térségbeli francia diplomaták sürgették, hogy mihamarabb szálljanak partra csapatok, amelyeket állításuk szerint több tízezer szíriai fog támogatni. Indítványuk a lehető legalkalmatlanabb pillanatban jutott el a döntéshozókhoz: a kormány még mindig Bordeaux-ban tartózkodott, ahová a német előretörés elől menekült. Figyelmét teljes egészében lekötötte az ellenséggel vívott élethalálharc, így a szíriai partraszállás ötletét elvetette. Az év végére viszont a nyugati fronton beállt az állóháború, a kabinet visszatérhetett a fővárosba és újra napirendre kerülhetett a Közel-Kelet. Kolonialista politikusok egy küldöttsége fel is kereste Alexandre Millerand hadügyminisztert, akinek megszerezték a támogatását az intervencióhoz. Théophile Delcassé külügyminiszter azonban továbbra is ellenállt, mert azon kevés francia politikusok közé tartozott, akik szerint Szíria megszerzése kevesebb hasznot hozna Franciaország számára, mint az Oszmán Birodalom fennmaradása. Azzal érvelhetett, hogy 1914-ben hazája birtokolta a birodalomban befektetett külföldi tőke 45, az oszmán államadósságnak pedig a 60%-át, így a törökök államának továbbélése elemi francia érdek.

December legvégén a frissen kinevezett kairói brit főmegbízott, Sir Henry McMahon Párizsba utazott, ahol tárgyalásokat folytatott a külügy- és a hadügyminisztériumban. A nem túl jó képességű főtisztviselő képtelen volt koherens válaszokat adni azokra a francia kérdésekre, amelyek Nagy-Britannia jövőbeli közel-keleti politikájára vonatkoztak. A főmegbízottról több bölcsességet feltételező Millerand mindezt köntörfalazásként értelmezte, melynek célja a Szíria elfoglalására vonatkozó brit tervek eltitkolása. A hadügyminiszter haladéktalanul kormánya tudomására hozta a gyanúját, mely felhatalmazta őt arra, hogy állítson fel expedíciós erőt Szíria megszállására még a britek előtt. Delcassé 1915 februárjában Londonba ment, hogy Greyjel tisztázza a Levántéra vonatkozó terveket. Angol kollégája ismét biztosította arról, hogy nem áll szándékukban Szíriát lerohanni. A két külügyminiszter megállapodott abban, hogy ha az Oszmán Birodalom felosztásra kerülne, Nagy-Britannia nem fogja ellenezni a Szíriára vonatkozó francia igényeket, de egyetértettek abban is, hogy egyelőre optimálisabb lenne a birodalom területi integritásának meg-

²⁵ Wolfram Wilhelm Gottlieb: *Studies in Secret Diplomacy during the First World War*. George Allen & Urwin Ltd., London, 1957. 80–81.

őrzése.²⁶ Ezzel a két kormány időlegesen rendezte a félreértéseket, de ez nem jelentette azt, hogy akár a Temze, akár a Nílus, akár a Szajna partján egyesek ne szövögettek volna újabb és újabb terveket a levantei térség megszerzéséről, akár az antantszövetséges kárára.

Így tett Francia-Ázsia Bizottsága 1915. április 21-én, amikor Robert de Caix indítványára határozatot fogadott el „a szíriai francia érdekek megvédelmezéséről”. Ezzel csaknem egy időben a francia érdekekre külön beszédben hívta fel a figyelmet a Külföldi Francia Érdekek Megvédelmezésének Szenátori Csoportja előtt Pierre-Étienne Flandin, egy régi kolonialista. A tőkeérdekeltségek elszaporodása nyomán 1915 júniusában a lyoni Kereskedelmi Kamara arra buzdította Delcassé külügyminisztert, hogy ne elégedjék meg a Levantéra vonatkozó igényeivel, hanem egész Szíria megszerzésére törekedjen. „Jaffa, Haifa, Bejrút kikötői – figyelmeztetett – nem elegendők tengeri kereskedelmünk fejlesztéséhez (...), vagy éppen a belső területek gazdagságának növeléséhez. (...) Szíria selyemtermelő ország, ami azt jelenti, hogy a mi nagy lyoni piacunktól függ.” Ezt a felhívást még ugyanabban a hónapban a marseille-i Kereskedelmi Kamara megismételte. Együttesen követelték „Franciaország számára” Szíriát „a Toros-hegységtől Egyiptomig”.²⁷ Az ilyen típusú politikai, gazdasági, katonai stb. erőket, lobbi-csoportokat, melyek a közel-keleti francia befolyás növeléséért szálltak síkra, a szakirodalom összefoglaló néven „szíriai pártnak” nevezi. Részét képezte a „gyarmati pártnak”, részben annak „ázsiai” ágát jelentette (a másik ág az „afrikai” volt), s 1915 folyamán jutott végleg arra a következtetésre, hogy az Oszmán Birodalom felbomlása immár elkerülhetetlen.

A „szíriai párt” szilárdan megvetette a lábát a képviselőházban és a Szenátusban, de a befolyása legalább ilyen nagy volt a Quai d’Orsay ázsiai aligazgatóságán, például Philippe Berthelot vagy Jean Goût révén. Eme irányzat előtt új távlatok nyíltak a Porta semlegességének feladása után, ugyanis a korábbi nyugati koncessziók, érdekek, befolyások veszélybe kerültek vagy meg is szűntek. Jean Goúthoz már 1914 decemberében jutottak el olyan indítványok, amelyek Franciaország határozott szíriai szerepvállalását sürgették, valamint azt, hogy

²⁶ David Fromkin: *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. Henry Holt, New York, 1989. 94–95.

²⁷ Sadaka: *La question syrienne pendant la guerre de 1914*. i. m. 35–36.; Chevallier: *Lyon et la Syrie en 1919...* i. m. A cikk bemutatja a roppant befolyásos lyoni selyemgyárosok lobbi-tevékenységét, akik a háború előtt erősen függtek a Szíriából importált selyembubától és nyerselyemtől.

a kormány határozottan képviselje a francia érdekeket egész Szíriában, azaz Palesztinában is. Ez egyúttal újrainyitotta a rivalizálást is a nagyhatalmak között és növelte a kölcsönös gyanakvást a másik szándékait illetően. Természetesen új elképzelések, tervek születtek és a világháború tovább növelte a franciák étvágyát is. Francia-Ázsia Bizottsága a Dardanellák elleni hadművelet kezdetén, 1915 márciusában nyílt felhívást intézett a kormányhoz, hogy készüljön fel az Oszmán Birodalom felosztására. 1915 nyarán a már említett Flandin szenátor egy bizottság élén állva jelentést készített Szíriáról és Palesztináról, amelyet utóbb az egész mozgalom manifesztumaként értékeltek, s amely félhivatalos politikájává vált a kormánynak. Flandin ugyanis a francia igényeket arra a „történelmi küldetésre” alapozta, mely Franciaországra ruházta a keleti katolikusok feletti tradicionális védnökséget és legalább ilyen nagy súllyal esett latba több évszázados kulturális jelenléte a Levantében.

„A békés behatolás évszázadai alatt Franciaország mindig fenn tartotta és terjesztette szíriai és palesztinai működési területét, növelte az iskolák számát, akkora sikerrel terjesztette a francia nyelv oktatását, hogy a nyelvünk Szíriában szinte ugyanannyira használatos, mint az arab nyelv, mindenütt beteggondozó intézeteket és kórházakat hozott létre, Bejrútban pedig [1912 decemberében – FPÁ] orvostudományi kart, melynek a hírneve az egész Keleten közismert... A szíriaiak hozzászórtak ahhoz, hogy benünk az oktatóikat és a nevelőiket lássák.”²⁸

A jelentés pontosan körülhatárolta a Franciaország által igényelt területeket: északon Aleppó, Urfa és Kilikia, keleten a sivatag, délen az Akabától a Földközi-tenger partján fekvő Rafahig húzódó vonal, nyugaton pedig a levantei partvidék.²⁹ Vagyis a jelentés szerint Palesztina francia kézbe kell, hogy kerüljön, mivel Szíria szerves részét képezi. Nincs ebben a „geográfiai konstrukcióban” semmi meglepő: ebben az időben a szíriai gyarmati lobbij legjelentősebb

²⁸ Groupe sénatorial pour la défense des intérêts français à l'étranger: *Rapport sur la Syrie et la Palestine*. Société anonyme de publications périodiques, Paris, 1915. 5.

²⁹ Étienne Flandin: Nos droits en Syrie et en Palestine. *La Revue hebdomadaire*, 27. évf., VI. köt., 1915. június. 17–32.

képviselői így definiálták a határokat, s egész Nagy-Szíriát meg akarták szerezni.³⁰

A franciák által igényelt közel-keleti befolyási övezet sivatagok, hegyvidékek, kiszáradt folyóvölgyek változatos vidéke volt, melynek gazdasági erőforrásai korlátozottaknak számítottak, az irányítása ellenben költségesnek tűnt. Csakhogy ebben az esetben a pénz másodlagosnak látszott, mivel katonai megfontolások is szerepet játszottak. Amennyiben ugyanis a francia hadsereg és flotta birtokába tudja venni a szíriai partvidéket, teljessé válik az uralma a Földközi-tenger egész keleti medencéje fölött. A szíriai francia dominancia eszméje ugyanakkor illeszkedett ahhoz az imperialista terjeszkedő politikához is, mely az arab Keletet a magrebi francia birodalom természetes meghosszabbításának tekintette. Észak-afrikai terjeszkedése óta Franciaország muszlimok tömegei fölött gyakorolt egyeduralmat, Damaszkusz pedig mindig is az arab-izlám világ egyik történelmi centrumaként szerepelt. Georges Leygues, a külügyi bizottság elnöke mindezt elég világosan fejtette ki a képviselőház előtt elmondott 1915. május 10-i felszólalásában: „A francia politika tengelye a Földközi-tengeren húzódik. Az egyik végpontja nyugaton található, Algériában, Tunéziában és Marokkóban. A másik végpontjának keleten, Szíriában, Libanonban és Palesztinában kell lennie.”³¹ Később Ciprust is hozzátették ehhez a listához, bár az 1915 októberében hatalomra került Aristide Briand vezette kormány ezt sohasem erőltette túlzottan.³²

Az expanzió ideológusai ugyanakkor nem akarták észrevenni azokat a nyilvánvaló ellentmondásokat, amelyek a keresztény klientúrának nyújtott védelem és a muszlim többséghez való közeledés igénye között feszültek. Ilyen körülmények között Bompard konstantinápolyi nagykövet figyelmeztetései nem foszlathatták szerte a „szíriai álmot”. Pedig a diplomata elég kategorikusan fogalmazott: „Szíria önmagában nem jelent kívánatos szerzeményt. (...) Nincs sem mezőgazdasági, sem ipari jövője. (...) Nehezen kezelhető népesség lakja (...), s csak nehézségeket hoz azok számára, akik magukra vállalják az irányítását.”³³ Mindezek ellenére Bompard is úgy vélte, a presztízs miatt Fran-

³⁰ Julie d'Andurain: La „Grande Syrie”, diachronie d'une construction géographique (1912-1923). *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 141. sz., 2017. június. 33–51.

³¹ Henry H. Cumming: *Franco-British Rivalry in the Post-War Near East*. Oxford University Press, London, 1938. 11.

³² Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East...* i. m. 41.

³³ Andrew – Kanya-Forstner: *French Overseas...* i. m. 54.

ciaország nem engedheti meg, hogy Szíria egy másik rivális nagyhatalomnak jusson. Mások is hasonlóképpen gondolkodtak. 1915 decemberében, miatt a párizsi konferencián véglegesítették a brit flotta elsőbbségét a Földközi-tengeren, kolonialista körök úgy határoztak, bizottságot fognak létrehozni, mely a háború után rendezendő gyarmati problémákat fogja majd tanulmányozni. A bizottság 1916 februárjában meg is alakult, tevékenysége pedig legfőképpen a közel-keleti, illetve ázsiai ügyekre koncentrált. A március 8-i ülésen Robert de Caix leszögezte, hogy „gátat kell vetni annak a mostanság nálunk kirajzolódnó irányzatnak, mely a független Szíria érdekében emeli föl a szavát”, június 28-án pedig a résztvevők egyetértettek abban, hogy Szíriának és Palesztinának a háború után Franciaország birtokába kell kerülnie. Néhány nappal később a bizottság hitet tett „Szíria és Palesztina összetartozása mellett történelmi, etnikai és földrajzi szempontból egyaránt”. Elutasított mindennemű angol igényt erre a területre. A bizottság küldöttségét, mely ezt az állásfoglalást vitte magával, Briand július 17-én fogadta, habár nem mindenben értett vele egyet. Mindez nem szegte a kolonialisták kedvét: a következő évben – látva az olaszok igényeit – újra megismételték az 1916-os követeléseiket.³⁴

François Georges-Picot francia diplomata

A helyszínen ugyanakkor egyes diplomaták inkább a felosztásban gondolkodtak és így kívánták biztosítani hazájuk számára a közel-keleti területi nyereséget. François Georges-Picot (1870–1951) is közéjük tartozott. A háború előtt bejrúti francia főkonzulként valódi kolonialista dinasztiához tartozott. Apja részt vett Francia-Afrika Bizottságának létrehozásában, Charles fivére pedig Francia-Ázsia Bizottságának pénztárosi tisztségét töltötte be (Geneviève húga ugyanakkor a későbbi köztársasági elnök, Valéry Giscard

³⁴ Peter Grupp: Le „parti colonial” français pendant la première guerre mondiale. Deux tentatives de programme commun. *Cahiers d'études africaines*, 14. évf. (1974), 54. sz. 377–391.

d’Estaing anyai nagyanyja volt). 1914-ben egy libanoni francia partraszállás tervét latolgatta, melyet a helyiek felkelése támogatót volna, s amelyhez Elefthériosz Venizéosz Görögországa szállított volna fegyvert. Rabja volt az 1882-es egyiptomi precedensnek; ennek során Nagy-Britannia egy olyan országot szállt meg, mely Bonaparte hadjárata óta jelentős francia befolyás alatt állt. Úgy vélte, hogy a libanoni francia partraszállás egyensúlyt teremthetne Nagy-Britannia mezopotámiai katonai expedíciója után.

Miután nem sikerült elfogadtatnia a tervét, 1915 novemberében megbízást kapott arra, hogy az Oszmán Birodalom feldarabolása esetén folytasson tárgyalásokat Nagy-Britanniával a két hatalom befolyási övezeteinek elhatárolásáról. Ez a tárgyalássorozat valójában 1915 márciusában kezdődött, amikor Paul Cambon londoni francia nagykövet informálta Greyt, hogy Delcas-sé szerint „amint Konstantinápoly és a szorosok kérdése alapvető probléma Oroszország számára, úgy most elérkezett az ideje annak, hogy Franciaország és Nagy-Britannia más, Kis-Ázsiával kapcsolatos ügyeket is megvitasson”. A francia külügyminiszter „nem hivatalos megbeszéléseket” javasolt. „Beleegyeztem ebbe – írta Grey – és azt mondtam, az lenne a legjobb, ha a tárgyalások Cambon és köztem folynának.”³⁵ E tárgyalások közvetlen előzményét az oroszokkal Konstantinápolyról megkötött egyezmény jelentette, következményét pedig a hírhedt Sykes–Picot-szerződés aláírása 1916 tavaszán.³⁶ A felek elhatárolták benne a közel-keleti érdekeiket, ez az alku pedig a világháború után az egész rendezés alapját fogja képezni. A szíriai és libanoni francia mandátumterületek létrehozásával a „gyarmati párt” programjának számos eleme megvalósult.

³⁵ Viscount Grey of Fallodon: *Twenty-five Years 1892–1916*. 2. k. Hodder & Stoughton, London, 1925. 236.

³⁶ Ferwagner Péter Ákos: Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződések. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 9. évf. (2016), 3–4. sz. 33–52.